

”Hur stor skulle världen vara om jag inte kunde läsa” En studie av kvinnliga interners läsning vid anstalten Hinseberg

Per Schmidt, fil.mag (MLIS)
E-post: ulanbator_25@hotmail.com

Mikael Gille
fil.mag (MLIS) & bibliotekarie vid Avesta bibliotek
E-post: mikael.gille@avesta.se alt. mikaelgil@gmail.com

Abstract

This article is an abridgement of our Master's thesis within the discipline of library and information science. Our study focuses on the impact of the socio-cultural environment on the reading habits of the female inmates of a high security correctional institution. The object of this study is to attract attention to female inmates who constitute a marginalised user group within this field of research. The study is a qualitative in-depth interview study with nine female internees between the ages of 20 and 60 that have been convicted to at least three years imprisonment. The findings reveal that the socio-cultural environment affects the well-being of the inmates which in turn impacts on their reading. The application of categorised reading models shows that escapism along with the aspiration to increase self sufficiency and personal development are among the most frequent motives for reading. Our conclusion implies that reading facilitates future rehabilitation to society. The library is managed with insufficient means, a regrettable circumstance in view of the positive effects resulting from the inmates' reading as shown in our study.

Ämnesord: kvinnliga interner, läsning, kriminalvård, Hinseberg, fängelsebibliotek.

Introduktion

Med denna artikel har vi ambitionen att dra uppmärksamhet till en marginaliserad användargrupp. Som framgår av studien har kvinnliga interner en undanskymd ställning hos den forskning som bedrivs, men inte endast här. Media som når breda lager väljer att inrikta sig på den allt mer hastigt påkomna tekniska utvecklingen, och de ställningstaganden eller konsekvenser som kommer av denna. Biblioteken är inte undantagna, snarare förefaller deras reaktioner och åtgärder symptomatiska.¹ Det blir de nya tekniska aspekterna som synliggör biblioteken, det vill säga, de som är tillräckligt förändringsbenägna.² I mediaskuggan läggs samtidigt filialer ned och tillgängligheten minskar för flera resurssvaga grupper.³ Även om detta inte är den breda infallsvinkel vi valt för studien, är det ofrånkomligt att vi med ett sådant scenario frågar oss vilka konsekvenserna blir för vår användargrupp, som *redan* är marginaliserad? De bibliotek som förekommer vid anstalter för kvinnliga interner har idag sämre förutsättningar för sin verksamhet i paritet med dem som återfinns vid motsvarande större anstalter för män. Dessutom har vi en tillgänglighet till läsmaterial eller information ute i samhället som saknar en motsvarighet för de intagna på anstalt. Det ligger i sakens natur.

I våra möten med respondenterna vid anstalten Hinseberg framträder flera vitala funktioner som följer på deras läsning. I mötet med litteraturen kan de uppleva mening; bidra till att samtidigt

framskapa och dras in i sammanhang som annars inte hade existerat. Sammanhang som rymmer föreställningen om ett levandegörande och en allmänmänsklighet vi vanligtvis tar för given. Bortom detta hägrar inte bara konkreta murar och stängsel, utan förnimmelsen av fördömanden och en meningslöshet med kraften att lamslå. Det vi känner som personligt eller privat hotas inte sällan av konformitet och en långt driven social kontroll. Därför är läsningen också något som flera av kvinnorna kan sluta sig kring och stärka den egna, vacklande integriteten med. Medan det hos andra, tvärtom, är det personliga och privata man ville undkomma och vila ifrån med sin läsning.

Med understöd av vår litteraturgenomgång tycker vi oss se ett återkommande samband mellan sociokulturella förutsättningar och läsning. Därför försöker vi fastslå om det finns en relation mellan dessa förutsättningar och kvinnliga interners läsning, och hur kan den i så fall beskrivas?

De frågeställningar som vi försöker besvara i artikeln är följande:

- Vilken påverkan på respondenternas läsning kan det finnas från uppväxtförhållanden, i interaktionen med omgivningen, samt av biblioteksverksamheten vid Hinseberg?
- Kan den nuvarande livssituationen förklara respondenternas läsvanor?
- Varför och på vilket sätt läser respondenterna?
- Kan respondenternas läsning fylla en funktion för dem efter anstaltsvistelsen?

Tidigare forskning

Under arbetet med uppsatsen fann vi ingen forskning⁴ från svenska förhållanden som berörde på vilket sätt *kvinnliga* interners sociokulturella livsbetingelser i fängelsemiljö påverkar deras läsning. Tämmligen snart blev det uppenbart för oss att kvinnliga interners livsvillkor är något som fått liten uppmärksamhet inom forskningen generellt. Det finns förstås olika skäl till detta, och en trolig förklaring är att av samtliga intagna på svenska anstalter utgör andelen kvinnor endast 6 procent (Kriminalvårdsstyrelsen, 2006). Men trots detta överraskade det oss att inom Kriminologi, som är den vetenskapliga disciplin som berör ämnesområdet, behandlas den kvinnliga brottslingen överhuvudtaget inte eller i obetydlig omfattning⁵. Istället är kriminologer samstämmiga i det att deras forskning i första hand utgått från den manliga brottslingens situation (Gelsthorpe, 1988:93 och Justitiedepartementet, 2000:3). Detta kan vara en indikation på att också andra forskningsgrenar har en bristfällig dokumentation och publicering kring gruppen kvinnliga kriminella och interner. Odd Lindberg, lektor i socialt arbete, skriver i rapporten *Kvinnorna på Hinseberg: En studie av kvinnors villkor i fängelse* att, "Forskning kring kvinnors brottslighet är fortfarande ett eftersatt område i Sverige. Det finns således stora kunskapsluckor inom detta forskningsområde" (Lindberg, 2005: 12).

Därför är det inte heller överraskande att den vetenskapliga litteraturen kring interners läsning som har publicerats inom ämnet B&I inte är omfattande. Själva har vi funnit tre magisteruppsatser som berört ämnet. De vi åsyftar är Åsa Wallströms och Helena Åströms *Boken är bästa vän*, Eva Bergquist-Jonssons (1999) *Fängslade läsning* samt Linda Bergs och Rebecca Willoughby-Gees (2004) *Åt var bov efter behov?* Men vi har inte funnit dessa tillräckligt relevanta för vår problemformulering. Det finns betydande skillnader i inriktningen på vår studie och deras; avgörande är att *kvinnliga* interner inte berörs i dessa uppsatser. Däremot bekräftar magisteruppsatserna den bild vi själva har fått av bristfälliga förutsättningar att bedriva

biblioteksservice inom Kriminalvården. I Gunilla Franzéns *Det svenska fängelsebiblioteket rannsakat* från 1996 skärskådas fängelsebibliotekens service på landets anstalter. I rapporten redovisas olika lagar och förordningar, organisatoriska och ekonomiska aspekter, med hänsyn till fängelsebibliotek. Hon konstaterar att trots att Sverige har den dyraste kriminalvården i Norden så har vi inte de bästa resurserna beträffande biblioteksverksamhet för de intagna (Franzén, 1996: 30). Franzéns granskning av biblioteksservicen vid de olika anstalterna problematiserar inte de kvinnliga intagnas specifika situation. Det är snarare en allmän introduktion till fängelsebibliotekets ställning, så som den var 1996 när rapporten skrevs. Anstalten Hinsebergs biblioteksservice presenteras endast kort. Inom samma ämnesområde har Elfreda A. Chatman forskat kring hur kvinnor i fängelser tar till sig och använder information. Kvinnorna skapar nya sociala beteendemönster och normer för att överleva de hårda villkoren i fängelset (Chatman, 1999: 213). Studien kan delvis överföras till vårt studieområde – speciellt kan vi känna igen hur de amerikanska internerna påverkas av isolering. Men avgörande skillnader kvarstår med Chatmans fokus på sökning och användning av information, och vårt eget på läsning.

Teoretisk positionering och teori

Olof Sundin återger den diskussion som förts de senaste årtiondena inom B&I och samhällsvetenskaperna mer generellt. En premis som fått stort genomslag är att vår omvärldsförståelse kan beskrivas som kulturell och historisk; kunskap kan alltså inte reduceras till avtryck hämtade ur en objektiv verklighet. Istället ligger intresset på hur individen skapar den sociala verkligheten och vilka påtagliga resultat som kommer ur detta (Sundin, 2003: 27). Inriktningen på vårt källmaterial och våra teoretiska utgångspunkter omfattas i flera stycken av denna beskrivning. Allmänt kan vi konstatera att vår ansats kan inlemmas i vad man brukar beteckna som ett i epistemologisk mening socialkonstruktivistiskt och/eller ett sociokulturellt perspektiv.

Avstamp tas i teori som kan beskrivas som socialpsykologisk alternativt sociologisk och bidrar till att klarlägga den sociokulturella kontext som studieobjektet ingår i. Faktorer som på det sättet blir av betydelse för analysen är *individ/aktör*, *social interaktion* samt *samhälle/kultur*. Den dynamiska relationen emellan dessa är sedan vad som utforskas (Johansson, 1999: 19). Alltså för vi ett resonemang utifrån individens situation, sociala processer och existerande förutsättningar för social interaktion. Detta får naturligtvis en särskild prägel när det relateras löpande till det unika för anstaltskulturen och med distansen till det omgivande samhället. Om man återknyter till vårt egentliga ”problem”, ser man hur social interaktion och samhälle/kultur möjligen blir av särskild vikt då de är faktorer som kan förväntas inverka på respondenternas läsning.

För att ge läsare insikt i den diskussion av slutsatser som följer anser vi det relevant med en genomgång av teori och frekvent tillämpade begrepp. Att våra val av teori redovisas är också betydelsefullt när man ser till hur studien utfallit.

Att leva på fängelse

När en individ förvisas till fängelsekulturen uppstår samtidigt en ofrivillig brytning med den ”rådande kultur” denne kände som sin egen. Sociologen Erving Goffman betecknar denna som *hemmavärlden*. Denna utmärks av det vi ursprungligen formats av och som upprätthåller vår identitet (1990, 1990:12-15). Den nyintagne ska införlivas med rådande sociala ordning vid anstaltskulturen. Tillvägagångssättet från anstalten inbegriper vanligen en

dehumaniseringsprocess, med nedvärderande av befintliga egenskaper och ett (måhända oavsiktligt) tillintetgörande av den intagnes jag (Ibid.). Med Goffmans begrepp *sekundär anpassning* framkommer det hur internerna som en konsekvens av detta och över tiden utvecklar motstrategier för att värna och levandegöra sina identiteter. Detta kan ske genom en medveten distansering till gruppstillhörigheten, gentemot anstaltsorganisationen eller att man uppsöker ”frizoner” där dess nedbrytande effekt på personligheten mildras (Ibid.: 54-56).

Johan Asplund, verksam inom socialpsykologi och kultursociologi, utnyttjar Michel Foucaults ”Övervakning och straff” till att illustrera de asociala beteenden samt dehumaniserande effekter *disciplinering* och intagning på anstalt kan förorsaka. Fortsättningsvis tillämpar Asplund begreppet *social responsivitet* i sin analys på Foucault. En fri social responsivitet bildar förutsättning för att ett framgångsrikt socialt samspel ska kunna äga rum. Den ger individen motiv att handla med engagemang och empati eller att samtidigt skapa och dras in i sin omvärld (1987:81). Asplund problematiserar disciplineringen som ett enträget försök till att utradera den fria sociala responsiviteten och ett nyanserat, mångskiftande dialektiskt förhållande mellan stimuli och respons vi betraktar som naturenligt. En verkställd disciplinering utlämnar istället individen åt ett samspel med omgivningen där utbytesformerna för stimuli och respons är uppgjorda på förhand (Ibid.).

Respondenterna kommer sannolikt att bedömas eller dömas mer informellt av en allmänhet, om så inte redan skett. Vilka implikationer får det för dem i deras redan trängda livssituation? Goffman ger oss en möjlighet till förståelse med begreppet *stigma*. En person som behäftats med ett stigma betraktas inte längre som fullt mänsklig (2001:14-15). Detta är något man många gånger kan iaktta när sensationssökande medier utmålar brottslingar såsom ”monster”. På så sätt serverar man oss även en bekväm social samt normerande distinktion, mellan brottslingen och oss själva, som ”normala”. I samband med detta drabbas den stigmatiserade också ofta av mer påtagligt diskriminerande åtgärder. Bland dessa finns föreställningen om att ett (offentligt) socialt samröre med den stigmatiserade skulle kunna medföra att stigmat överförs från denna i ett slags kontaktstigma (Ibid.: 14-15, 39). Något som torde vara av långtgående negativ karaktär, och kunna liknas vid att placera den stigmatiserade i ”social karantän”.

Språket – förutsättningar och fenomen

Socialpsykologen George Herbert Mead beskriver de eftersökta, gemensamma ord vi utnyttjar i social interaktion som *signifikanta symboler* (gemensamma symboler). Behärskar man dessa kan man också förstå och förutse omgivningen reaktioner på vad som sägs samt bidra till att en gemensam verklighets- och handlingsgrund etableras (1976:69-70). Sociologerna Peter L. Berger och Thomas Luckmann underbygger en sådan tankegång. De anser att vidmakthållandet av en gemensam verklighet sker genom att man fortlöpande använder sig av samma språk för att objektifiera biografiska erfarenheter i vardagen (1998: 179). Med detta för ögonen gör vi ett antagande om att om en särskild språklig kultur, eller *diskurs*, uppkommit vid anstalten. Efter att under flera år ha avtjänat påföljden avskilda ifrån samhällslivet (och därmed kommit i otakt med samhällsutvecklingen) ska internerna sedan återanpassas till detta. Det språkliga dilemma som vi kunde lägga märke till vid individens ankomst till anstalten, kan i så fall återkomma med likartade uttryck under resocialiseringen.

Kognitiv auktoritet

B&I-forskaren Patrick Wilson har studerat vårt förhållande till information. För Wilson är de som besitter en förståelse vi själva saknar, och som vi därför kan se oss tvungna att konsultera för att orientera oss framgångsrikt, liktydiga med en *kognitiv auktoritet*. (1983: 9-10).

Wilson utvecklar med att visa på hur våra val av kognitiva auktoriteter kan härledas till sådant som den sociala uppväxtmiljön där föräldrarna är oftast de första som intar positionen (Ibid.: 126-127). Om vi mer specifikt ser till litteratur, framhåller Wilson att en persons kunskaper om denna kan generera en status som kognitiv auktoritet, och att personliga rekommendationer hädanefter påverkar andras bokval (Ibid.: 168). Bibliotekarien kan i kraft av sin yrkesroll tilldelas en snarlik betydelse, den förmodas agera som "kvalitetskontrollant" och för många innebär en försäkran ifrån denna att man kan utgå ifrån att informationen är adekvat (Ibid.: 171).

Läsning som eskapism

Fenomenologen Alfred Schütz ger oss en infallsvinkel på eskapism när han postulerar att vi rör oss mellan en mångfald eller skikt av verkligheter.⁶ Med detta inkluderar Schütz våra fantasier och hur dessa kan förbindas till aktivitetssfärer som lek, dagdrömmar och skönlitteratur. Sfärerna alstras genom att den grundläggande (vardagliga) verkligheten förloras i intresse, försvagas och undanträngs. Schütz fortsätter med att utmåla fantasivärldarna som en plats där vi är befriade ifrån de prövningar den yttre världen och objekten här ställer oss inför. Förutom detta saknas en tyngande bindning till de grundläggande och pragmatiska motiv som styr mycket av vår inställning till vardagslivets värld. Inte heller tid och rum sätter gränser för vad som realistiskt sett låter sig utföras (2002:107-108).

Med Harold Bloom, professor i litteraturvetenskap, förskjuts vår uppmärksamhet till de funktioner som hör samman med läsning, men inte nödvändigtvis begränsar sig till eskapism. Bloom anser att läsning är något som individen hänger sig åt för att uppnå ett större mått av kontroll och trygghet i tillvaron (Bloom, 2000a: 19). Läsningen kan då bli till ett unikt medel att utöva ett lika sällsynt egeninflytande i respondenternas livssituation. Rent konkret kan läsningen också framkalla en trygghet genom att den avskärmar respondenten ifrån pressande inslag i nuet, eller att den fungerar som distraktion på medvetandet och dämpar inre oro. Bloom konstaterar också att vi läser för att stärka det egna jaget och utforska var dess *verkliga* intressen ligger (Ibid.: 19). Detta är något som kan antas syfta på kunskap med betydelsen maktattribut. Tämmligen elementärt kan man också notera att ihärdig läsning kan bidra till ett mer utvecklat och rikare språk, och att jaget på så vis stärks i takt med att existerande och framtida handlingsutrymmen utökas. Men vi uppfattar framförallt att Bloom anspelar på insikter som erövrats med läsning och bidrar till en större självkänedom samt personlig utveckling. Bloom argumenterar även lyriskt för läsningens funktion som "helande nöje"; som tröst och ytterst som ett medel att finna sig tillrätta med ensamheten (2000b: 22). Det senare kan tyckas irrelevant eller motsägelsefullt i sammanhanget - internernas vardag är strukturerad med gemensamma aktiviteter och boendeformen kan liknas vid kollektiv. Vi måste i så fall beakta att de är hänvisade till en social samvaro som saknar inslag av frivillighet och med individer som möjligen inte hade kommit ifråga om vanliga möjligheter till selektivitet funnits. Detta är betingelser som kan förekomma under flera års tid och förstärka upplevelsen av en annan slags ensamhet eller "existentiell isolering" för respondenten. William H. Gass, författare och professor i filosofi, fördjupar Blooms synsätt. För honom är medvetandet en slags spegel som reflekterar sig självt. Detta försöker vi sedan undkomma genom att stimulera oss själva med olika trivialiteter eller

underhållning; sådant som inger en skev men uthärdlig föreställning av verkligheten. Att läsa en bok blir på det sättet en av flera metoder att hålla den inre tomheten – och vad den i förlängningen representerar – på behörigt avstånd. Vår aptit för underhållning (i synnerhet lättsam eller inställsam sådan) kan således betraktas som ett möjligt existentiellt problem. En flykt ifrån grundläggande ångest och vad som möter oss i introspektion eller ensamhet: oss själva (1970:6-7, 268-272). Om man ser till Blooms sätt att argumentera kan läsning då utgöra ett slags socialt surrogat; med den mänskliga egenskapsrymd som ryms i utvalt läsmaterialet men saknas i nuet.⁷ Från Gass perspektiv kan det däremot handla om att respondenterna under anstaltsvistelsen och till följd av en möjlig ”existentiell isolering” är ovanligt utlämnade åt den egna personen och medvetandet. Syftet med läsningen kan i så fall vara att undkomma detta och hur det möjligen är förenat med ett problemfyllt (kriminellt) och skuldtyngt förflutet.

Läskategorier

Dorthe Berntsen, lektor i psykologi, Steen Folke Larsen, docent i psykologi samt Sten Furhammar, lektor i psykologi, har utarbetat en analytisk läskategorimodell inom ramen för forskningsprojektet *Skriftkultur och mediabruk i Nordiska familjer*. Läskategorimodellen är uppdelad i fyra läsformer. Dessa kategorier eller dimensioner har gjort det möjligt för oss att klassificera respondenternas läsning. Vi kan här återge hur dessa anger att modellens bärande inslag av kognitiv psykologi arbetats in i ett överordnat socialpsykologiskt⁸ ramverk (1993:37).

Personlig upplevelseläsning: kommer ur en syntes av det personliga samt upplevelseorienterade. Läsarens identitet och *personliga* inlevelse i texten har en aktiv och avgörande roll för innehållet i läsoplevelsen. Textens yttre budskap får alltså först en förståelse i den inre process som återfinns hos den individuella läsaren; såsom personliga erfarenheter, minnen, reflektioner och uppfattningar (Berntsen & Larsen, 1993:26). Det personliga engagemanget inför texten omsluter även karaktärerna och en inkänning med deras tankar, känslor och reaktioner. Något som med identifikationen görs till egna sådana och i slutändan utmynnar i nya erfarenheter för läsaren (Furhammar, 1997:140).

Operpersonlig instrumentell läsning: innebär att det operpersonliga och instrumentella sammanfogas. Den instrumentella läsartypen hämtar kunskap som kan överföras direkt ifrån en ”läsar-textrelation” till relationer som inte berörs av läsningen. De ämnesområden som denna kategori kan förknippas med är faktaläsning, facklitteratur och informationsinhämtning mer allmänt. Men det är inte enbart inom dessa områden man kan återfinna denna läskategori, romaner kan även läsas med skälet, ”för att man är intresserad av att veta något om...” (Ibid.: 142).

Personlig instrumentell läsning: innebär att det personliga och instrumentella förenas. Läsaren reflekterar i sin läsning över den egna identiteten och livssituationen för att erövra ökad självinsikt. Läsningen kan beskrivas med en terapeutisk funktion; en förutsättning är då att det hos läsaren finns en självmedvetenhet kring att man använder läsningen i ett terapeutiskt syfte. Effekterna som kommer ur detta är en möjlig distansering till problem, orosdämpning och tröst. Distanseringen och det instrumentella inslaget kan bidra till konkreta uppslag på lösningar av dessa problem (Ibid.: 143-144).

De fyra läsformer vi redovisat likt separata kategorier och den modell de inordnas i kan uppfattas som en läsning. Berntsen & Larsen reserverar sig mot detta; i praktiken kan det förekomma att

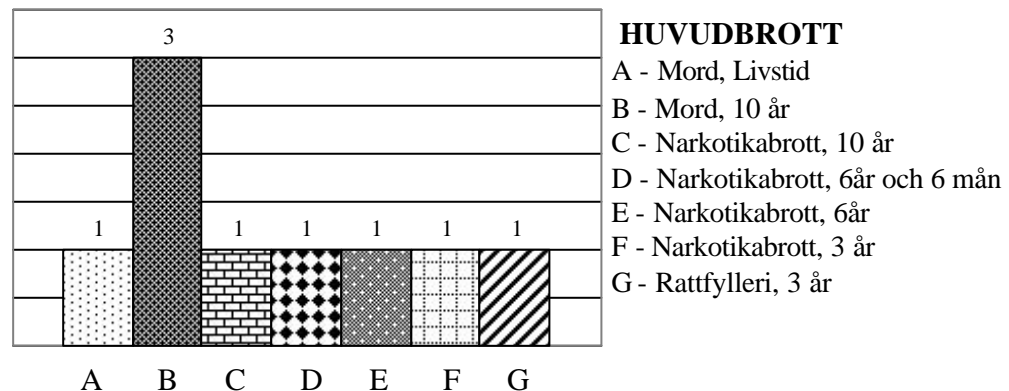
kombinerade läsformer är vad som bäst kännetecknar en bestämd läsning (1993: 32). Att *generering* kan bli ett problem i samband med kategoriseringen av läsare är något som även Furhammar omnämner (1997: 145). I vårt arbete med de kvinnliga internernas återgivning av läsvanor och läsoplevelser är naturligtvis problematiken kring generering något att beakta. Furhammar ger en anvisning av hur man kan förhålla sig till generering vid sidan om en mer uppenbar indelning av läsare. Med utgångspunkt i vilka utbytesformer som vi finner dominerande hos var och en av våra respondenter grupperar vi dem under de fyra olika utbytesformerna (Ibid.: 146).

Metod

Urval av anstalt och respondenter

De anstalter som finns för kvinnliga interner i Sverige är Färingsö, Sagsjön, Ystad, Hinseberg, Rostorp samt Ljustadalen. Vi valde att förlägga studien till Hinseberg eftersom de längsta strafftiderna avtjänas här. Därför antar vi också att en sociokulturell påverkan på läsningen är mest påtaglig här. Sammanlagt intervjuade vi nio kvinnor. Respondenternas ålder är mellan 20 och 60 år. Ett flertal, 6 stycken, är mellan 30 och 49 år. Vidare kan vi notera att 7 respondenter har svenskt medborgarskap, 2 utländskt och 1 respondent är svensk medborgare men har ett utländskt ursprung. Utbildningsbakgrunden skiljer sig mellan respondenterna och det är intressant att lägga märke till hur förhållandevis många, 3 stycken, har högskoleutbildning. Motsvarande antal har endast genomgått grundskolan och 2 stycken har gymnasieutbildning. Som framgår av tabellen nedan förenar det samtliga respondenter att de är tilldömda långa straff.

Tabell 1: Studiedeltagarnas fängelsebakgrund

Hermeneutisk analys

I tolkningen av de transkriberade intervjuerna har vi inspirerats av den hermeneutiska traditionen. Per-Johan Ödman, professor i pedagogik, omtalar hur en hermeneutisk förståelse av studieobjektet inte nödvändigtvis är reducerad till texter och språk. Tolkningsprocessen kan förbättras genom en insikt i icke-lingvistiska livsuttryck som *handlingar* och *meningssammanhangen* (kontexten) de utspelas i (2001:36). Icke-lingvistiska handlingar bärs

ofta upp av kommunikativa aspekter och sociala institutioner (likt anstalten Hinseberg) fungerar vanligtvis meningsbärande. *Förståelse* blir då till ett metodiskt instrument inom all samhällsvetenskap (Guneriusen, 1997: 134-135). För vår del innebär detta att även de aktiviteter respondenterna ägnar sig åt vid sidan om läsningen och den miljö som de lever i beaktas under den hermeneutiska tolkningsprocessen. Detta sker med ett kompletterande syfte och för att uppnå en bättre förståelse av problemområdet.

Inom den hermeneutiska traditionen kan vi urskilja två inriktningar som var för sig erbjuder olika tolkningsmöjligheter på problemområdet. Med den *textorienterade* hermeneutiska traditionen väljer man att *bortse från* aktörernas egna definitioner (Gilje & Grimen, 1995: 179-180). Tolkaren har alltså ett slags företräde framför avsändaren, som kan förneka eller förvränga egentliga (omedvetna) innebörder; olika slags föreställningar, emotioner, beroende- och maktförhållanden. Dessa föreställningar försöker man som uttolkare tränga in till och blotta, exempelvis genom att dekonstruera en författares text (Bergström & Boréus, 1999: 26). Inom den *avsändarorienterade* traditionen är det istället de sociala aktörernas *egna* beskrivningar som är det centrala (Gilje & Grimen, 1995: 179-180). Om vi ser till vår ansats finns båda dessa hermeneutiska traditioner tillämpade i vår tolkning av empirin. Det är ett medvetet val för att öka vår avlutande förståelse. Vi anser att det finns rum för båda och en kreativ växelverkan som snarare bestäms av det studerade än teoretiska inskränkningar. Det kan synliggöras med hur vi gör mer långtgående texttolkningar av implicita budskap, där vi utgår ifrån egna förkunskaper och erfarenheter. Samtidigt låter vi respondenterna komma fram med den mening de vill förbinda med sig själva eller sin omvärld - något vi är lyhörda för och söker inlevelse i. Begreppsligt innebär detta ett fortsatt förhållningssätt för oss som kan beskrivas med att vi tillämpar en *dubbel hermeneutik* (Ibid.: 181).

Studiens kontext

Kvinnliga interner i Sverige

Av dem som dömts till fängelse i Sverige är en förhärskande majoritet män. Kvinnors och mäns brottslighet består till stor del av trafikbrott eller förmögenhetsbrott (tre fjärdedelar av all brottslighet). Männen är särskilt överrepresenterade beträffande våldsbrott (Ek bom, Engström & Göransson, 1999: 122). I Sverige avtjänar 284 kvinnor sitt straff på anstalt (Kriminalvårdsstyrelsen, 2006).

För att få bättre kännedom om kvinnliga interner som grupp bör man förstå att dessa många gånger är åsidosatta och marginaliserade även i förhållande till manliga interner. Kvinnor har oftast sämre utgångsläge vad beträffar relationer, bostad och missbruk. Bland intagna kvinnor 2002 gjordes bedömningen att sex av tio var missbrukare. En redovisning av motsvarande bedömning för män visar att fem av tio var missbrukare (Kriminalvårdsstyrelsen, 2002: 17). Kvinnor har ofta en relation med en partner som är missbrukare och återkommer många gånger till den relationen efter avtjänat fängelsestraff (Justitiedepartementet, 2000: 3). De flesta kvinnor som dömts till fängelse har ett förflutet som arbetslösa och har i huvudsak försörjt sig genom understöd som socialbidrag, sjukpenning, pension eller arbetslöshetskassa. Därför finns det ett stort behov av utbildning som ger arbete eller en utbildningskompetens med möjlighet till högre studier (Kriminalvårdsstyrelsen, 1998: 21).

Kvinnofängelset Hinseberg

Anstalten Hinseberg har 97 platser och är Sveriges första och största anstalt för kvinnliga interner, med den högsta säkerhetsnivån⁹, en såkallad riskmottagning. Med detta menas att alla kvinnor som döms till fängelse i mer än två år hamnar på Hinseberg. Anstalten består av fem olika avdelningar som har tio platser vardera – utöver detta finns det två motivations- och behandlingsavdelningar (Kriminalvården: 2006). Minnesotamodellens Tolvstegsметod är den behandlingsform som tillämpas (Ibid.).

Biblioteket på Hinseberg

I de centrala reglerna från Kriminalvårdsstyrelsen är det fastlagt att svenska interner ska ha tillgång till böcker. I radioprogrammet Kulturnytt, i radiokanalen P1, redovisades en undersökning från 2003 som påvisade att bara ett fåtal anstalter levde upp till dessa fastställda regler. Kulturnytt undersökte 40 av Sveriges 55 anstalter och var fjärde anstalt saknade en fungerande biblioteksverksamhet (Epstein & Lindau: 2003). Biblioteksverksamheten är inte ett område som prioriteras i dagens Kriminalvård, så är även fallet med Hinseberg. Lokalen som biblioteket är inhyst i är liten och spartansk. Det saknas ett måldokument för verksamheten. Sammanlagt har biblioteksverksamheten ett anslag på ca 60 000 kr och år. Av detta utgör medieposten endast 22 000 kr, resterande är avsatta till lön och bilersättning för deltidsbibliotekarien (E-postintervju:2003-03-13). Detta är ett förhållande som Hinsebergs anstaltsbibliotek haft att inrätta sig efter allt sedan 1984. Om man jämför biblioteksverksamheten här med den vid de större anstalterna för manliga interner, såsom Kumla och Hall, har Hinseberg en avsevärt sämre biblioteksservice (Jordahl: 2002:5).

Det finns en mycket bristfällig statistik beträffande utlån, men bibliotekarien bedömer ändå att varje intern lånar i snitt 30 böcker per år. Bibliotekarien menar att de som sitter på längre straff, samt de äldre internerna, lånar mer (E-postintervju:2003-03-13).

Resultat och Diskussion

Här tänker vi oss att de mest väsentliga ”upptäckterna” ska sammanstråla i en diskussion kring vårt resultat av studien. Det upplägg som vi valt är att systematiskt arbeta oss igenom och besvara frågeställningarna. Läsaren får ha en förståelse för att detta innebär att ett selektivt urval gjorts av betecknande tendenser och illustrerande exempel. Vi har även varit klivna inför att återanvända de namn vi gett respondenterna och som förekommer i den ursprungliga versionens presentationer och analyser. Vi stannade trots allt vid att använda dessa, det anger en mer personlig ton i framställningen och förmedlar att det rör sig om personligheter av skilda slag.

- Vilken påverkan på respondenternas läsning kan det finnas från uppväxtförhållanden, i interaktionen med omgivningen, samt av biblioteksverksamheten vid Hinseberg?

Om vi ser till en sociokulturell faktor som ”uppväxtförhållanden” så framkommer det att flera av respondenterna påverkats av dessa till att läsa. I vår analys framskyntar detta som en mer allmän uppmuntran från föräldrar eller andra betydelsefulla vuxna som trätt in i deras ställe. Ibland har detta styrkts mer påtagligt med sådant som bokgåvor. Mer sammantaget kan vi då registrera

beteenden – vanor och attityder – inför läsning som konstituerats sociokulturellt under uppväxten. Våra iakttagelser kan jämföras med hur Wilson förutsätter att föräldrarna är de första som i förhållande till barnet fungerar som kognitiva auktoriteter (Wilson, 1983: 126-127).

Om vi övergår till den tänkbara påverkan på läsning som förekommer i interaktionen mellan interner, upplever flera respondenter att läsning kan fylla en funktion vid vardaglig social interaktion. Hos dessa kan litteratur och läsning beskrivas med den definition som Mead knyter till signifikanta symboler (1976:69-70), en koppling vi gjort i åtskilliga analyser. Vi anser även att dessa respondenters läsanknutna interaktion kan betraktas i ljuset av den socialkonstruktivistiska inriktning vi tar ut i vår teoretiska inledning och sedan bedrivit studien utifrån. Att individen skapar, eller då *konstruerar*, sin sociala verklighet hör till de mest framträdande utgångspunkter som återfinns här (Brante, Andersen & Korsnes, 1998: 286-287). För respondenterna sker detta genom ett initiativ till att läsa, att de tar till sig läsmaterialet och sedan kan tillämpa de nya erfarenheterna från detta i sin definition av verkligheten. Men då denna definition därefter sker i ett fortlöpande och böljande utbyte med andra individer eller miljöer vid anstalten och för att en gemensam verklighets- och handlingsgrund ska framskapas, blir också den kontextuella grundsyn vi anlagt på problemområdet befogad. Från våra analyser har vi dock kunnat lägga märke till att respondenter med utländsk bakgrund emellanåt ger uttryck för en problematik i samband med social interaktion, men även när läsning ska integreras i denna. De är i första hand upptagna med att nå den dominerande vardagens verklighet, som ordnas med hjälp av det svenska språket. Utan ett fäste här är de inte heller lika tillgängliga för social interaktion och påverkan som utgår ifrån litteratur på svenska. Omvänt har de även reducerade påverkansmöjligheter. Respondenten Annette upplever att ingen gemensam meningsgrund kring litteratur kan etableras med andra interner. Hennes utgångspunkt och förväntningar är att interaktion ska sammanfalla med ämnesområden som hon är intresserad av och förtrogen med. Annette behärskar dessutom ämnesbundna terminologier, sådana som andra interner sannolikt är i avsaknad av. Vi kan då konstatera att de uttrycker sig på skilda språkliga nivåer när kommunikationen rör dessa specifika ämnen. Utan en samstämmighet kan det uppstå missförstånd. Även om problematiken är av en något annorlunda karaktär, blir konsekvenserna för henne desamma som för respondenterna med utländsk bakgrund. Vi kan då förstå hur det bland våra respondenter finns olika förutsättningar till ett ömsesidigt utbyte av påverkan, och att dessa vanligen bestäms av vilka språkliga kunskaper man har. Läsning är alltså relativt frekvent som signifikant symbol vid vardaglig social interaktion, däremot är det få respondenter som uttryckligen medger att de påverkas inbördes i sin läsning. Detta skulle kunna tolkas som att påverkan sker mer försåtligt och som ett spontant eller alldagligt inslag i interaktionen, eller möjligtvis inte är något man har självdistans till och reflekterar över som påverkan.

Med inhämtad empiri kan vi observera hur en möjlig tendens avtecknar sig. Respondenter likt Cecilia, Alice och Annette, har goda förutsättningar, med betydelsen tidigare eller pågående högskolestudier och i anslutning till detta en förmodat god erfarenhet och vana inför att orientera sig inom bibliotekskontexten. De tycks på så sätt förfoga över flera påverkansmöjligheter och ett större handlingsutrymme vid sina besök på biblioteket; de kan antingen söka mer självständigt och målmedvetet efter den litteratur de efterfrågar. I annat fall kan de lägga fram sina användarbehov på ett sådant sätt att bibliotekarien också kan bemöta dem framgångsrikt. Detta har det fått till konsekvens att han fungerar som kognitiv auktoritet för någon respondent och kan utöva en tydlig påverkan på hennes läsval. Om vi övergår till de respondenter som återstår kan vi också skönja andra förutsättningar, och med dessa andra möjligheter till att påverka

biblioteksverksamheten samt bli påverkade av bibliotekarien. En respondent som Margareta upplever att det är svårt att orientera sig inom biblioteket. Vi förstår det som att hon sällan uppsökt eller hunnit utvecklat en vana inför bibliotekskontexten tidigare. Istället har hon levt under mer kaotiska livsbetingelser före anstaltsvistelsen, omständigheter där andra signifikanta symboler än de som är brukliga i interaktionen mellan den invanda biblioteksbesökaren och bibliotekarien varit mer gångbara. På så sätt får hennes egen verklighetsdefinition aldrig en motsvarighet eller ett fäste i den gemensamma verklighets- och handlingsgrund som övriga aktörerna på biblioteket utgår ifrån. Hennes upplevelse av att vara alienerad kan så fall stärkas. Detta kan även vara en möjlig förklaring till att andra respondenter endast utnyttjar biblioteket i begränsad omfattning. Man kan välja att införskaffa sitt läsmaterial på annat håll eller prioriterar andra aktiviteter framför läsning. Bibliotekarien får också svårt att vända denna trend, då de så säga, för närvarande befinner sig utanför raden av hans inflytande och potential som kognitiv auktoritet. Vi kan därför anta att de respondenter som har ett bättre utgångsläge beträffande språk (signifikanta symboler) och en vana inför hur bibliotekskontexten är beskaffad, även tycks ha ett större handlingsutrymme vid anstaltens bibliotek och bättre påverkansmöjligheter till att införskaffa önskat läsmaterial. En möjlig konsekvens av detta är de blir mer mottagliga för influenser, eller påverkan, när de väljer sitt läsmaterial. Det sistnämnda vill vi utveckla till att inte endast omfatta bibliotekarien, utan också till sådant som vilket läsmaterial man skyltar med vid biblioteket eller presenterar som nyheter.

- Kan den nuvarande livssituationen förklara internernas läsvanor?

För några respondenter har identifikationen med gruppen av kvinnliga interner bidragit till att en slags motkultur uppstått, något som för övrigt kan sammanlänkas med Goffmans begrepp sekundär anpassning (1990: 54-56). Dessa förenas av ett engagemang för gruppens intressen och mot vad man uppfattar som en manlig hegemoni; inte endast inom rättsväsendet, utan i samhället i stort. Deras engagemang är inte alltid begränsat till ett ideellt sådant, utan är något man planerar att realisera mer aktivt efter avtjänat straff. Detta har i något fall resulterat i läsning av exempelvis lagtexter eller en mer tilltagen medieanvändning, redan nu och som en förberedelse inför framtida förändringsarbete. Anstaltens bibliotekarie lyfter dessutom fram juridisk litteratur bland den utlåning som sker av mer utpräglad facklitteratur. Mer summariskt kan man notera hur respondenternas läsning inte endast omfattar litteratur, utan även tidningar och tidskrifter av olika slag. Från intervjun med bibliotekarien framgår det att den litteratur som utlånas är av mycket skiftande slag och egentligen omspannar de flesta genrer. Något som stämmer in på våra egna intervjuer av respondenterna.

Om vi gör en översikt av stigma i Goffmans mening (2002: 11), påverkas respondenterna av det som en process som (för-) följer dem över tiden. Flera av dem har troligen upplevt en stigmatisering i samband med rättsprocessen som förpassade dem till anstalten. På anstalten kan vi därpå lägga märke till hur flera respondenter har anhöriga och vänkrets i åtanke. Om dessa associeras med respondenten, en kriminell, kan även de drabbas av diskriminerande åtgärder som syftar till att beröva dem deras allmänmänskighet. En respondent som Pia anser till och med att hon är mer fredad inne på anstalten, medan det är de anhöriga som får leva med konsekvenserna av hennes handlande på utsidan. Ytterligare aspekter av stigmatiseringen rör livet efter att straffet avtjänats och när resocialiseringen till samhällslivet ska ta vid. En respondent likt Annette frågar sig hur det kommer att gå när hon ska söka jobb, och hur hon ska kunna redovisa vad hon gjort de

senaste åren. För andra respondenter finns det en bindning mellan hemorten och det stigma som de kan utsättas för genom att de är välbekanta här. Helt följdriktigt kan de därför känna sig pressade att flytta till en annan ort för att leva under mer fördomsfria förhållanden. Sammantaget kan vi se hur de reella, negativa konsekvenserna av stigma snarare existerar bortom nuet på anstalten, de återfinns istället i samhället utanför eller som ett inslag i en presumtiv framtid. För respondenterna tycks stigmat istället vara förlagt till deras inre liv.¹⁰ Vårt mer samlade intryck från teori och empiri blir därför att stigma är en socialt konstruerad process, som inte enbart får sociala utan framförallt psykologiska och emotionella effekter på våra respondenter. Vi är dock medvetna om att respondenterna inte självmant förbinder effekterna av stigma med sin läsning. Det fanns inte heller någon fråga i vår intervjuomall som inriktades på att klarlägga ett sådant speciellt samband. Däremot uppger flera respondenter att de mår dåligt. Med resonemanget kring analyserna framgår det att effekterna av stigma inte kan uteslutas som en av flera bakomliggande faktorer till detta. I något fall, exempelvis med Pia, framkommer det sedan hur det försämrade måendet inverkar på förmågan att koncentrera sig och läsa. Andra respondenter visar på att deras läsning har en konträr funktion; man utnyttjar den för att samla sig och utestänga sådant som är oroväckande, någon respondent omtalar det som ”jobbiga tankar”. Från ovanstående diskussion kan vi inte dra någon klar slutsats om ett samband mellan stigma och respondenternas läsning. Men vi ser det som sannolikt då det tycks finnas ett orsakssamband mellan stigma, mående och läsning.

Om vi därefter inriktar oss på hur respondenterna upplever anstaltsvistelsen idag och sett över en längre tidsrymd, kan vi med intervjuerna lägga märke till att det är klart påfrestande att vara frihetsberövad. Bland de mer målande beskrivningarna påträffar vi respondenten Maria som liknar sin belägenhet vid Robinson Crusoes. Respondenten Zora talar om att hon upplever tillvaron som mycket enformig och sig själv som ”invalidaktig”. Respondenten Pia anser att tillvaron för de intagna bäst låter sig beskrivas som en förvaring, om man nu inte tillhör den utvalda skara som deltar i något meningsskapande, drogrelaterat behandlingsprogram. Vi lämnas även med intrycket att flera respondenter uppfattar att det råder en stor restriktivitet kring permissio ner och socialt utbyte med närstående. Som synes framstår anstaltsvistelsen och prövningarna här som ett sammansatt, sociokulturellt fenomen. Vårt intryck är ändå att respondenternas upplevelser vanligen återspeglar en livssituation som utmärks av alienation och konformitet. På ett grundläggande sätt kan vi återigen konstatera att det vanligen finns ett samband mellan förutsättningarna vid anstalten och respondenternas mående.

Ska vi övergå till hur respondenternas läsvanor möjligen förändrats från perioden som föregick anstaltsvistelsen till hur de uppfattas här och nu, kan vi notera hur några respondenter intygar att deras läsning hämmas av de förutsättningar som existerar vid anstalten. Bland annat framgår det av intervjuerna med Maria samt Zora och hur de hänför detta till den hårt strukturerade vardagen och en tidsbrist som också präglar ”fritiden”. Detta kan sättas i samband med Asplunds återgivning av vad som karakteriserar disciplineringen och mer exakt sådant som det införs en tidtabell, som anger vilka handlingar som förväntas av de intagna under dygnets alla timmar. Maria tycks mena att det med gängse föreställningar kan uppfattas paradoxalt att man sitter på anstalt och samtidigt har ont om tid, men att det är hennes erfarenhet. I vår analys har vi även kunnat konstatera ett samband mellan att hon vistas på anstalt och hur det inverkar på hennes val av läsmaterial. Hon uppger att hon får välja bort den mer ”allvarliga” litteratur hon egentligen skulle föredra att läsa, därför att den skulle avkräva henne mer emotionell och intellektuell inlevelse än hon klarar av för närvarande. Istället får hon sysselsätta sig med lättsam läsning,

sådan som hon kan hantera och koppla av med. Med vår analys har vi förklarat det som en yttring av att hennes sociala responsivitet successivt dämpats med livet på anstalt; hon kan inte längre uppbåda den energi och de motiv för att handla i nuet som önskade läsval kräver. En annan respondent, Pia, läser mindre sedan hon kom till anstalten. Detta kan även förklaras med att hon har svårt att finna sig tillrätta med reglementet och konformiteten, något som medfört att hon inte mår bra eller är i balans. Pia får då svårt att koncentrera sig och läsa under längre stunder. Istället ägnar hon sig allt oftare åt andra meningsskapande aktiviteter, sådana som sker utan friktion och samtidigt har en konkret avlastande funktion. Sammantaget kan vi observera hur dessa respondenter utsätts för en massiv, negativ sociokulturell påverkan. Deras livssituation domineras av de former som anstaltens ordning upprätthålls med. Något som även får effekter på deras möjligheter till att läsa och ger utslag i valet av läsmaterial.

Det omvända förhållandet gäller för andra respondenter. Dessa har istället fått bättre villkor för sin läsning genom de förutsättningar som förekommer vid anstalten och i den nya livssituationen. Respondenten Nicole läser mer frekvent sedan ankomsten till anstalten, interaktionen med studieavdelningen tycks vara en gynnande omständighet. Men vi vill istället fästa större uppmärksamhet vid ett mer unikt fall som respondenten Margareta. Tidigare oordnade levnadsförhållanden har förbytt i en invand trygghet som utgår ifrån ordningen på anstalten. Vi kan förstå detta som att hon både funnit sig tillrätta och mår relativt bra med de villkor som ges, något som även påverkat hennes läsning i en positiv riktning. Ett vitalt inslag i denna process är att hon arbetar med att lägga sin missbruksproblematik bakom sig och deltar i Tolvstegsprogrammet. Detta förenar henne med respondenten Alice, som även deltar i programmet, och vars läsning tilltagit efter att hon kom till anstalten. I motsats till Maria hävdar hon i själva verket att hon har mer tid för läsning på anstalten. Vi kan då anta att för Margareta och Alice har den tidigare, självdestruktiva livsstilen med missbruk, gjort det svårt att fokusera på läsningen. Det är dessutom sannolikt att missbruket varit överordnat som meningsskapande aktivitet. Men med deras avhållsamhet ifrån detta har det skapats ett större utrymme att fylla och nya behov för läsningen att tillgodose som meningsskapande aktivitet.

- Varför och på vilket sätt läser respondenterna?

Vi gör ingen studie av kvantitativt snitt, men kan ändå konstatera att opersonlig upplevelseläsning är att betrakta som den vanligast förekommande läsformen. Gemensamma motiv för de respondenter som tillhör kategorin är att de använder sin läsning till avkoppling, tidsfördriv och förströelse. Vad som dessutom karakteriserar deras läsning är ett opersonligt förhållande till texten. Det finns inte heller någon allvarligare intention med läsningen, som självförverkligande eller en önskan om att inhämta ny kunskap, utan det är upplevelsen som är det centrala (Furhammar, 1997: 137-139). Kriminalromaner, äventyrsromaner och romantik är genrer eller teman som intresserar de respondenter som vi kategoriserat som individer med dragning åt opersonlig upplevelseläsning. Resonemanget kring våra respondenter som ägnar sig åt opersonlig upplevelseläsning kan förtydligas med hur Berntsen & Larsen anser att man på mer existentiell grund kan tolka läsformen som ett uttryck för eskapism (1993: 73). Om vi studerar vilka respondenter som återfinns inom läskategorin och på samma gång uppger att deras läsning är ett medel som möjliggör verklighetsflykt, förefaller Berntsen/Larsens antagande sannolikt. Bland flera av respondenterna inom denna kategori finns det genererande instrumentella inslag. Men även då de ägnar sig åt faktaläsning är det upplevelsen och underhållningen som prioriteras.

Cecilia är typexemplet på detta när hon säger, ”Samma den här boken jag läser om EMU å Euron, det är också lite förströelse [...]”.

Margaretas och Sofias läsning kategoriserade vi som personlig instrumentell läsning. Om vi återkopplar till Berntsen & Larsen och Furhammar och frågar oss varför de läser och vilka medier de använder, kan vi konstatera att båda söker sig till sådana aktiviteter, där deras personliga identitet är involverad (Furhammar, 1997: 143-144). Trots att Sofia inte är bokläsare har vi valt att kategorisera henne, eftersom det finns ett tydligt mönster i hennes sätt att använda sig av medier. Med Goffmans teori om sekundär anpassning kan vi sluta oss till att Margareta distanserar sig ifrån såväl anstalten som de andra internerna. Detta kan illustreras med hur hon urskiljer sig med sin attityd till tv-tittande; hon uppfattar det som ytligt och deltar inte i den gemenskap som andra interner bygger kring detta. Vi uppfattar Margaretas läsning och Sofias medieanvändning som mycket självmedvetna handlingar – de fungerar som medel för deras existentiella sökande. Det saknas i sammanhanget även eskapistiska drag hos dem, istället är det reflektioner kring den egna identiteten och den sociokulturella livssituationen som är det centrala.

Endast respondenten Annette kunde kategoriseras med opersonlig instrumentell läsning. Den viktigaste anledningen till varför hon läser är att ”ta reda på fakta”. Det kan förtydligas med hur hon läser juridisk litteratur på fritiden med syftet att kunna hävda sina egna eller andras rättigheter inom rättsväsendet. Med detta tar hon också avstånd från vad hon beskriver som ”blasklitteratur” och såpoperor, eftersom hon menar att detta är slöseri med hennes tid. Det finns alltså ett tydligt instrumentellt inslag i hennes sätt att förhålla sig till läsning. Vi kunde inte kategorisera någon av respondenterna med läsformen personlig upplevelseläsning. Detta är en uppgift som är värd att kommentera. Men vi har inte funnit någon bra förklaring till detta. Möjligen bidrar de unika sociokulturella förhållandena som råder vid anstalten till att eskapism är så särskilt framträdande i respondenternas läsning, och att andra läsformer blir till undantag. Man får också ta i beaktande att studien endast berör nio respondenter och att man inte kan förutsätta en fullständig representation av alla läskategorier.

Från kategoriseringen förstår vi att eskapism kan betraktas som ett vanligt motiv för respondenternas läsning. Däremot skiftar motiven för ”flyktbeteendet” och vad man vill åstadkomma med detta. En respondent som Alice uppger själv att läsningen inte enbart är en slags förströelse, utan även fungerar som en flyktmekanism när hon drabbas av jobbiga tankar, som på så sätt avtar. Detta har vi kunnat jämföra med hur Gass beskriver läsningen som ett medel för att distansera sig ifrån och undgå en konfrontation med det egna medvetandet (Gass: 268-272). Om vi ser till Alice biografiska historia (med missbruksproblematik) är det plausibelt att hon tidigare även haft andra sociokulturella medel än läsning att tillgripa vid verklighetsflykt. På anstalten är hon istället hänvisad till sådant som ingår i de sociokulturella förutsättningarna här, och läsmaterial är en av dem, som dessutom uppenbarligen har avsedd effekt. Med Gass har vi kunnat se hur Nicole möjligen använder sin läsning till att avleda uppmärksamheten från vad hon beskriver som ”problemen”. Som vi har konstaterat med Gass kan detta härledas till det egna medvetandet och personen. I Nicoles fall är det inte osannolikt då mycket av hennes oro tycks vara förknippad med att hon inte kunnat fungera tillfredställande i sin modersroll under anstaltsvistelsen. Men beskrivningen av vad hon åstadkommer med sin eskapism kan inte slutföras med stöd av Gass, och vi noterar dessutom att Nicole ofta lyckas uppnå ett förhöjt stämningsläge – hon blir lycklig av att läsa! Det senare låter sig bäst beskrivas med hur Schütz anger att läsning av skönlitteratur kan bidra till att vi lämnar den vardagliga, nära verkligheten

bakom oss. Med alstrandet av "kvasiverkliga fantasibilder" förflyttas sedan medvetandets fokus till någon av flera fantasivärldar; här existerar inte de hinder som annars fjättrar oss vid pragmatiska motiv (Schütz, 2002: 107-108). Den gruppering av respondenter som Alice och Nicole kan sägas representera, utnyttjar den sociokulturella förutsättning som läsmaterial utgör till eskapism. Ett väsentligt motiv för deras läsning är att denna erbjuder avlastning från belägenheten på anstalten. Detta tycks företrädesvis ske genom läsmaterial av fiktionskaraktär, sådant som gör det möjligt för dem att hänge sig åt det imaginära och att distansera sig från den egna närmiljön och personen.

Hos några respondenter återfinns vi istället ett stort samhällsintresse i medieanvändningen. Cecilia och Sofia strävar efter att sätta sig i förbindelse med samhälleliga och allmänmänskliga förhållanden. De utnyttjar då främst sociokulturella förutsättningar som tidningar, men även tv och facklitteratur, till att förverkliga detta gränsöverskridande. Vi utgår från att det inte är okontroversiellt att behandla en medieanvändning som syftar till att upprätthålla kontakten med autentiska, samhälleliga förhållanden under fenomenet eskapism. Men med Annette kan vi se hur hennes användning mer sekundärt bär drag av eskapism, detta genom att den bidrar till att den egna, närliggande miljön och verkligheten får stå tillbaka för ett intresse som ligger på skeenden som tar plats utanför denna. Det sistnämnda understryks av belägenheten på anstalten och konkretiseras av den fysiska realiteten med stängsel och murar. Detta är något som tenderar att undanhålla internen sin förankring i det samhälleliga och allmänmänskliga, vilket med tiden borde te sig allt mer avlägset och överkligt. I kontrast till den gruppering som Alice och Nicole ingår i, finns Margareta som eftersträvar en konfrontation med det egna medvetandet för att härigenom åstadkomma en personlig utveckling. Gemensamt för båda grupperna av respondenter är att deras läsning kan uppfattas ha en kompenserande funktion.

– Kan respondenternas läsning fylla en funktion för dem efter anstaltsvistelsen?

Vi vill påpeka att den här frågeställningen ger rum åt mer spekulativa och teoretiska antaganden. Det ligger i frågans natur; vi utgår inte från det förgångna, snarare nuet och framförallt vad som kan tänkas följa i framtiden. Vi vill även betona att det rör sig om ett begränsat urval av möjliga, framtida funktioner som vi valt att lyfta fram. Ett första och mer allmänt antagande rör de respondenter som med Berntsen & Larsen och Furhammar inordnats i kategorin för operativ upplevelseläsning; med avkoppling och förströelse som uttalat syfte. De positiva effekterna av denna läsning tycktes till en början inskränkta till nuet, och uppfattades möjligen med en mer flyktig än bestående behållning. Men vi omvärderade snabbt detta. Från analyserna och den diskussion vi fört under föregående frågeställning har vi dessutom kunnat lägga märke till att dessa respondenter många gånger utnyttjar sin läsning till olika former av eskapism. Mer samlat har vi då kunnat förstå att deras läsning bidrar till ett större välbefinnande i nuet och gör rådande förhållanden mer uthärdliga. Läsningen har alltså en direkt avlastande och avledande funktion. Vårt antagande om framtiden blir då att dessa respondenter i flera fall kan gå mer hela ur anstaltsvistelsen genom den avkoppling och förströelse de tillskansat sig med hjälp av läsningen. Vi tycker då att det är rimligt att uppmärksamma betydelsen av att erbjuda den sociokulturella förutsättning som läsmaterial utgör – till våra respondenter och till interner mer allmänt. Detta är något som torde ligga i alla berördas intresse.

Det finns flera respondenter som är upptagna med att förkovra sig på ett mer traditionellt sätt; via utbildning, kurser eller läsning av facklitteratur. På sikt kan det förse dem med fler handlingsalternativ och en starkare ställning vid sådant som arbetsökande. För en respondent som Zora tycks även utbildning och relaterad läsning ha ingett en större tillförsikt inför framtiden, något som kan uppfattas analogt med hur Bloom beskriver att läsning kan bidra till att stärka det egna jaget (Bloom, 2000b:22). I ett socialpsykologiskt hänseende kan detta komma fram i hennes framtida agerande och hur hon definieras av sig själv eller andra. Hon kan i så fall vinna sociala företräden inom andra sfärer än arbetslivets. Från någon av de övriga respondenterna med utländsk härkomst framkommer det att läsningen fyller en funktion genom att den förbättrar deras svenska. Med analysen av Nicole har vi redan tangerat hur detta strävande kan beskrivas mot en fond av Meads signifikanta symboler. Genom ihärdig läsning av svensk litteratur kan hon skapa sig en större uppsättning av signifikanta symboler som är gångbara i det svenska samhällslivet. Vårt intryck blir att en mer gedigen utbildningsnivå och bättre kunskaper i svenska förbättrar respondenternas utsikter för en lyckad resocialisering till samhället efter anstaltsvistelsen.

Vi anser även att möjligheterna till en framgångsrik resocialisering i någon mån berör de respondenter som utnyttjat sin läsning till att hävda den egna autonomin och för att undgå något av disciplineringen. Med stöd hos Goffman har deras läsning kunnat skildras som en form av motstrategi eller ett uttryck av sekundär anpassning. Genom att de har varit obenägna att släppa ifrån sig hela sin personliga integritet kvarstår troligen också mer av deras egentliga jag, deras ursprungliga biografiska identitet. Det skulle på så vis kunna skapa gynnsammare förutsättningar för återinträdet i hemmavärlden¹¹. Däremot skulle sidoeffekten kunna bli att resocialiseringen till samhällslivet i stort och en kommande normalisering kompliceras. Men möjligen uppfattar inte dessa respondenter en total normalisering som något eftersträvansvärt.

Vi ser det särskilt påkallat att visa på hur det hos respondenter som Margareta, men även Cecilia och Alice, finns tecken på att läsningen skulle kunna stärka deras empatiska kapacitet. Samtidigt sker det med ett visst förbehåll, då det inte framkommer helt tydligt av empirin. Utifrån Asplunds sociala responsivitet skulle Cecilias läsval kunna förklaras med en bakomliggande och mer omedveten avsikt att överbrygga distansen till det samhälleliga, och att motverka en social understimulering vid anstalten – en compensation som kan gynna inestående och framtida empatiska handlingsunderlag. Alice antyder själv hur läsningen befrämjar den empatiska förmåga hon redan besitter. För Margareta har läsningen en socialt kompenserande funktion, mer abstrakt sker det som ett slags överskridande, som sätter henne i kontakt med den livskraft och allmänmänsklighet som hör världen utanför till. Hon verkar redan ha en gedigen empatisk förmåga, som på så vis underhålls och utvecklas. För kriminella i allmänhet och i synnerhet sådana som begått våldsbrott, måste de inslag i läsningen som bibehåller eller utvecklar den empatiska förmågan bedömas vara av största vikt. Respondenterna sätter avgjort ett stort värde på biblioteksverksamheten vid anstalten, det framgår av empirin. Vårt bestående intryck, de positiva omdömena till trots, är dock att flera respondenter är tämligen likgiltiga inför annan biblioteksverksamhet än den rena utlåningen – något som skulle kunna avhjälpas med aktiviteter som förändrar och fungerar entusiastmerande på respondenternas rådande inställning, samt ökar deras läsintresse. Detta skulle kunna ske genom sådant som ”läsecirklar”, ”bokprat” och gästande författare. Med det underlag som inhämtats ifrån e-postintervjun med bibliotekarien, samt några av respondenterna och andra uppgifter, tycker vi oss se hur biblioteksverksamheten bedrivs med otillräckliga ekonomiska resurser. Det verkar också finnas oklarheter kring bibliotekets

verksamhet mer allmänt, i åtanke har vi sådant som ett aktuellt måldokument. Men också flera utsagor från respondenter vittnar om en begränsad kännedom kring den verksamhet som bedrivs och hur biblioteksservicen kan användas. Detta skulle kunna åtgärdas med uppsökande och informerande verksamhet, både då nya interner anländer men också mer kontinuerligt. Ett moment i detta skulle vara att genomföra användarundervisning för intresserade interner, de skulle härigenom nå en insikt i hur bibliotekets material organiseras (exempelvis klassificeras) samt hur man som användare söker efter läsmaterial mer självständigt (kognitiv inlärning). Av allt att döma finns inte tillräcklig arbetstid avsatt till bibliotekarietjänsten; för att bibliotekarien ska kunna utföra arbetsuppgifterna (exempelvis uppföljning av referenssamtal) på ett sådant sätt att användarnas behov tillgodoses.

Resursbristen ger sig även till känna genom begränsat öppethållande samt i beståndet, och är särskilt markant genom bristen på läsmaterial författat på andra språk än svenska. Tydligt fungerar inte heller förmedlingen av sådant (fjärrlån) läsmaterial på ett alltigenom tillfredställande sätt efter Kriminalvårdens omorganisation och utlokalisering av biblioteksverksamheten. Det är beklagligt att inte mer resurser tilldelas biblioteksverksamheten vid Hinseberg, då vår studie har påvisat de positiva effekterna som kommer av respondenternas läsning.

Sammanfattande slutsatser

Vår ansats med att studera om det finns en möjlig relation mellan sociokulturella förutsättningar och de kvinnliga internernas läsning, och hur den i så fall kan beskrivas, har förklarats med en löpande analys av intervjuerna med respondenterna och slutförts med det tidigare besvarandet av våra frågeställningar. Vi uppfattar att det således finns en relation mellan våra respondenters sociokulturella förutsättningar och deras läsning. Relationen tar sig sedan flera olika uttryck, något som bäst låter sig beskrivas med vår tidigare resultatredovisning.

Källförteckning

Opublicerade källor

Intervjuer med nio kvinnliga interner på Hinseberg. Intervju [2003-02-26].

Andersson, Per. Bibliotekarie på Hinseberg. E-postintervju [2003-03-13].

Publicerade källor

Andersson, Karolina. *Svenska Dagbladet* 2005-12-23, <
http://www.svd.se/dynamiskt/kultur/did_11383922.asp> [2006-03-29].

Asplund, Johan (1987). *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Korpen.

Asplund, Johan (2002). *Genom huvudet: problemlösningens socialpsykologi*. Göteborg: Korpen.

Berg, Linda & Willoughby-Gees, Rebecca (2004). *Åt var bov efter behov? En kvalitativ undersökning av interners högskoleutbildning och lärande i skol- och biblioteksmiljö på*

kriminalvårdsanstalten Hall. Uppsala universitet, Institutionen för ABM: Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap, vt 2004.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1998). *Kunskapssociologi: hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Övers. Synnöve Olsson. 2. uppl. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Bergquist-Jonsson, Eva (1999). *Fängslande läsning: en undersökning av läsvanorna bland de intagna på Österåkersanstalten*. Högskolan i Borås, Institutionen Bibliotekshögskolan: Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap, 1999:32.

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Berntsen, Dorthe & Larsen, Steen Folke, red. (1993). *Läsningens former*. Aalborg: Biblioteksarbejde.

Bloom, Harold (2000a). *How To Read and Why*. London: Fourth Estate.

Bloom, Harold (2000b). *Den västerländska kanon: böcker och skola för eviga tider*. Övers. Staffan Holmgren. Eslöv: B. Östlings bokförl, Symposion.

Brante, Thomas, Andersen, Heine & Korsnes, Olav, red. (1998). *Sociologiskt lexikon*. Övers. Per Larson. Stockholm: Universitetsforl.

Chatman, Elfreda A. (1999). Theory of Life in the Round. *Journal of the American society for Information Science*. vol. 50 (mars 1999), no. 3, s. 207-217.

Ekbom, Thomas, Engström, Gunnar & Göransson, Birgitta (1999). *Brott, straff och kriminalvård*. 3., rev. uppl. Stockholm: Natur och kultur.

Epstein, Louise & Lindau, Jesper (2003). *Kulturnytt i P1*. 2003-02-03.

Foucault, Michel (1998). *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. Övers. C G Bjurström. 2. uppl. Lund: Arkiv förlag.

Franzén, Gunilla (1996). *Det svenska fängelsebiblioteket rannsakat av Gunilla Franzén*. Eskilstuna: [Gunilla Franzén].

Furhammar, Sten (1997). *Varför läser du?*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Gass, William (1970). *Fiction and the figures of life*. New York: Knopf.

Gelsthorpe, Loraine (1988). Feminism and Criminology in Britain. *British Journal of Criminology*. Vol. 28 (Spring 1988), nr 2, s. 93-110.

Gille, Mikael & Schmidt, Per (2005). "Hur stor skulle världen vara om jag inte kunde läsa": En studie av kvinnliga interners läsning vid anstalten Hinseberg. Högskolan i Borås, Institutionen Bibliotekshögskolan: Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap, 2005:43.

Gilje, Nils & Grimen, Harald (1995). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Övers. Sven Andersson. 2. uppl. Göteborg: Daidalos.

Goffman, Erving (1990). *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*. New York: Doubleday.

Goffman, Erving (2001). *Stigma: Den avvikandes roll och identitet*. Övers. Richard Matz. 2., rev. uppl. Stockholm: Prisma.

Guneriusen, Willy (1997). *Aktör, handling och struktur – grundproblem i samhällsvetenskapen*. Övers. Björn Nilsson. Lund: Studentlitteratur.

Johansson, Thomas (1999). *Socialpsykologi: Moderna teorier och perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Jordahl, Anneli (2002). Prästen och bibliotekarien rör man inte!. *Biblioteksbladet*. Vol. 3. nr 2, s. 3-9.

Justitiedepartementet (2000-03-13). *A National Report from Sweden: Principles for the Treatment of Women Sentenced to Imprisonment*.
<www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/07/19/2b28c4cc.pdf> [2006-03-29].

Kriminalvården, info, <<http://www.kvv.se>> [2006-03-29].

Kriminalvårdsstyrelsen (1998). *Fängelsedömda kvinnor: riktlinjer*. Norrköping: Informationsenheten, Kriminalvårdsstyrelsen.

Kriminalvårdsstyrelsen (2002). *Kriminalvårdens årsredovisning 2002*.
<http://www.kvv.se/upload/statistik/arsredovisning/arsredovisning_2002.pdf> [2006-02-10].

Kriminalvårdsstyrelsen (2006). *Aktuell statistik från kriminalvården avseende anstalter häkten Frivård transporttjänst Statistiken avser händelser under JANUARI månad samt situationen den 1 januari 2006*, <<http://www.kvv.se/upload/statistik/Verkstat%2005/ASK%20dec05%20KN.pdf>> [2006-03-29].

Kuprijanko, Alexander. *Sydsvenska Dagbladet* 2005-12-28,
<<http://sydsvenskan.se/nojen/article133527.ece>> [2006-03-29].

Lilly, Robert K., Cullen, Francis T. & Ball, Richard A, red. (1995). *Criminological Theory: context and consequences*. 2. ed. Thousand Oaks, CA.: Sage.

Lindberg, Odd (2005). *Kvinnorna på Hinseberg: en studie av kvinnors villkor i fängelse*. Norrköping: Informationsenheten, Kriminalvårdsstyrelsen.

Mead, George Hebert (1976). *Medvetandet, jaget och samhället: från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Övers. Peter Arvidson. Uppsala: Argos.

Nilsson, Sven (2005). Korsvägar. Skärningspunkter. *Ikoner*, nr 4, s. 57-59.

Schütz, Alfred (2002). *Den sociala världens fenomenologi*. Övers. Sten Andersson & Joachim Retzlaff. Göteborg: Daidalos.

Sundin, Olof (2003). *Informationsstrategier och yrkesidentiteter – en studie av sjuksköterskors relation till fackinformation vid arbetsplatsen*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 25). Diss. Göteborgs universitet.

Wallström, Åsa & Åström, Helena (1998). *Boken är bästa vän: En undersökning om betydelsen av bibliotek inom kriminalvården utifrån kriminalvårdsanstalten Hall och häktet Stockholm Kronoberg*. Högskolan i Borås, Institutionen Bibliotekshögskolan: Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap, 1998:13.

Wilson, Patrick (1983). *Second-Hand knowledge: An inquiry into cognitive authority*. Westport, CT.: Greenwood.

Ödman, Per-Johan (2001). *Tolkning, förståelse, vetande: hermeneutik i teori och praktik*. Stockholm: ePan/Norstedt.

¹ Sven Nilsson, tidigare stadsbibliotekarie och författare till *Kulturens nya vägar*, för ett intressant resonemang som tar in integreringen av ny teknik i framtidens bibliotek, (Nilsson, 2005: 57-59).

² Exemplet Malmö stadsbibliotek kan fungera belysande. Man breddar sitt utbud av media genom att tillhandahålla tv-spel (på sikt även spelkonsoler) och mp3-spelare med förprogrammerade ljudböcker. Att man uppger sig vara först ut med detta medför naturligtvis en visibilitet i det offentliga rummet och en chans till profilering (*Sydsvenska Dagbladet* 2005-12-28).

³ Svenska Dagbladet gör åtminstone en ansats till att uppmärksamma utvecklingen. Man uppger att det 1990 fanns 1447 bibliotek i kontrast till 1065 stycken 2004. Utöver detta framgår det att bibliotekslagen sällan efterlevs i landets kommuner (*Svenska Dagbladet* 2005-12-23).

⁴ Med forskning och vetenskaplig litteratur syftar vi här på alster som motsvarar en "vetenskaplig nivå" motsvarande minst C-uppsats.

⁵ I den mer allmänna orienterande publikationen *Criminological theory* kommer det till uttryck som: "Until recent years the criminality of women had a long history of neglect" (Lilly, Cullen & Ball: 174).

⁶ Mångfalden av livsvärldar kan illustreras med vardagslivets-, vetenskapens-, den rena galenskapens-, de fysiska tingens-, de individuella åsikternas värld, religionen och mytologins övernaturliga världar och så vidare. Se (Schütz: 77-78).

⁷ Observera hur vi förhåller oss öppna till att ett objekt likt en bok kan betraktas som en representationsform för det subjekt som producerat den (läsaren blir så tillvida beroende av dennes föreställningar). Annorlunda uttryckt kan då en bok fungera som ett slags subjekt för den läsare som har ett utbyte med den som är att likna vid interaktion.

⁸ Möjligheterna till att sammanföra kognitiv- och socialpsykologi är annars omtvistad, särskilt om man avskärmar de kognitiva processerna från yttre skeenden. Något vi däremot uppfattar att Berntsen/Larsen undviker. För vidare resonemang kring detta. Se Johan Asplunds *Genom huvudet: problemlösningens socialpsykolog* (2002).

⁹ Anstalterna indelas av Kriminalvården i fyra klasser. Säkerhetsklass I likställs med högsta säkerhet, säkerhetsklass II är slutna anstalter med hög säkerhetsnivå, säkerhetsklass III utgörs av övriga slutna anstalter, säkerhetsklass IV är öppna anstalter. Inom anstalterna förekommer sedan slutna resp. öppna avdelningar.

¹⁰ Vi vill här poängtera att flera respondenter tycks ha antagit omgivningens definition av dem som stigmatiserade. Av allt att döma har den internaliserats på ett sådant sätt att den för närvarande ingår i deras självuppfattning.

¹¹ En process med inbyggd komplexitet. Det är inte helt osannolikt att den tidigare "hemmavärlden" i flera fall hänvisar internen tillbaka till rollen som kriminell.